

İHYA

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

KUR'ÂN TEDRİSATINDA HARF TALİMİNİN ÖNEMİ VE USÛLÜ

THE IMPORTANCE OF LETTER PRONUNCIATION TRAINING AND ITS
APPLICATION METHODS IN TEACHING QURÂN RECITATION

Emrullah TUNCEL

Öğr. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat
Anabilim Dalı emrullahtuncel60@gmail.com, orcid.org/0000-0002-7970-2608

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 6 Kasım 2020/ 6 November 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 2 Ocak 2020 / 2 January 2020

Yayın Tarihi / Published: 15 Ocak 2021 / 15 January 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ocak-Bahar/ January – Spring 2021

Cilt / Volume: 7, Sayı / Issue: 1, Sayfa / Pages: 372-397.

Cite as / Atıf: Tuncel, Emrullah. “Kur’ân Tedrisatında Harf Taliminin Önemi ve Usûlü [The Importance of Letter Pronunciation Training and its Application Methods in Teaching Qurân Recitation]”. İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi- İhya International of Islamic Studies 7/1 (Ocak/January 2021), 372-397.

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Öz

İnsanlar için sağlıklı hücreler, binalar için sağlam temeller ne kadar önemliyse, nitelikli bir Kur'an tilaveti için de harfler o derece önemlidir. Zira harf telaffuzu problemlili olduğunda hem tilavet hem de -namazın rükünlerinden olması hasebiyle- namazdaki kıraat gayr-ı sahih olacaktır. Bu nedenle harf talimi, Kur'an tedrisatının en önemli ve hatta en öncelikli meselelerindenidir. Kur'an eğitimcisinin, öğrencilerinin kıraatinin sahih olabilmesi için özenle üzerinde durması gereken bir mevzu olan harf talimi, alan bilgisi (uzmanlık) gerektirdiği kadar pedagojik ve metodolojik yaklaşım (usûl) becerisini de gerektiren bir özelliğe sahiptir. Zira aksi bir tutum, öğrencilerin hem Kur'an tilavetlerini hem de Kur'an'a olan muhabbetlerini olumsuz bir şekilde etkileyecektir. Böyle bir olumsuz etki ise onların Kur'an'a ömürlük bir kitap olarak değil, derslik (sezonluk) bir kitap gibi yaklaşmalarına neden olacaktır. Bu makalede eğitimcilere, nitelikli bir Kur'an tilavetinin yapı taşlarından olan harf talimi hususunda, ifrat ve tefrit savrulmasına kapılmadan mutedil, pedagojik ve metodolojik bir tedrisatın nasıl icra edilebileceğine dair pratik öneriler sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Kur'an Tilaveti, Tecvid, Mahâric-i Hurûf, Sifât-ı Hurûf, Harf Talimi, Usûl.

Abstract

Arabic letters are significant for a qualified Qur'an recitation just as the importance of healthy cells for human-beings and solid bases for buildings. Therefore, the prerequisite for an accurate Qur'an recitation is to know the names, articulation, characteristics and pronunciation of letters and apply them correctly. Even if a person has a complete theoretical tajwîd knowledge, having a problematic pronunciation will make his recitation (tilawat) incorrect as well as his qirâ'ât in the prayer, since the qirâ'ât is one of the pillars (rukun) of the prayer. For this reason, a letter pronunciation practice is one of the most important and even the primary issue of Quran teaching. The pronunciation practice, which is the matter that the Quran educators must overemphasize to make their pupils' recitation accurate, requires field knowledge (expertise) as well as the skills of pedagogical and methodological approaches (usul). In case the mentioned requirements are not fulfilled, the student's Quran recitation and their attachment to Quran will be affected in a negative way. Such a negative effect will cause them to approach the Qur'an not as a lifetime book, but as a seasonal coursebook. In this article, it is aimed to offer practical suggestions to Quran educators on how to apply a mild, pedagogical and methodological approaches about pronunciation practice which is one of the building blocks of Quran teaching.

KeyWords: Qirâ'ât, Qur'an tilawat, Tajwîd, Mehâric al Hurof, Sifaat al Hurof, Letter pronunciation, Method.

Extended Abstract

As an interlocutor of the Qur'an which is the last message of the Almighty Creator to humanity, our first duty towards this last divine book is to believe that it is from Allah. Following that faith, the expected behavior of us is to increase our contact with the scripture in question and therefore to read it duly (recitation). The way to achieve this proper recitation is to pronounce the letters that make up this sacred text in accordance with their original features (makbarij hurof).

Arabic letters are significant for a qualified Qur'an recitation just as the importance of healthy cells for human-beings and solid bases for buildings. Therefore, the prerequisite for an accurate Qur'an recitation is to know the names, articulation, characteristics and pronunciation of letters and apply them correctly. Even if a person has a complete theoretical tajwid knowledge, having a problematic pronunciation will make his recitation (tilawat) incorrect as well as his qir'at in the prayer, since the qir'at is one of the pillars (rukn) of the prayer. For this reason, a letter pronunciation practice is one of the most important and even the primary issue of Quran teaching.

The most significant feature that the educators should pay attention to during the letter pronunciation training, which is the basis of the Quran recitation, is preventing learners from all kinds of excessive (ifrat-tafrid) and exaggerated reading in letter pronunciation. To achieve this, first the educators himself should avoid such an exaggerated reading that distorts the features of letters and then prevent learners from inclining such extreme practices. In addition, applying a gradual teaching strategy from basic to complex will prevent learners from developing negative attitudes towards Quran recitation at the very early stages of their learning. Otherwise, the learners will perceive Quran recitation as an extremely difficult burden to accomplish, rather than a prayer that is a means of talking to the Creator. Such perception will establish a distance between the learners and the Quran, because the emotions felt at the beginning of a work and the perception shaped by those emotions are the key factors which affect learners' attitude positively or negatively. Therefore, the educator must first shape the hearts of students and activate their emotional worlds in a positive way. To achieve this, he should perceive the following ayah as a basic philosophy of his Quran teaching: "We did not send this Quran to make you suffer" (Taha, 20/2). Thanks to this approach, the classroom environment will not be a bother for students, but a compassion, not a burden, but an atmosphere of conversation.

The pronunciation practice, which is the matter that the Quran educators must overemphasize to make their pupils' recitation accurate, requires field knowledge (expertise) as well as the skills of pedagogical and methodological approaches (usul). For this reason, it is extremely important for an educator who is engaged in the teaching of the Qur'an, to be a good reader (qari) first and then a good instructor (muqri) with the field knowledge and training methodology. Therefore, before going to the class, an educator is expected to have a sufficient amount of knowledge of what he will teach (content/subject), who he will teach (addressee), how he will teach (strategy/method/technique), how long he will teach (time/planning) where he will teach (place/classroom) and what tools he will use. In case the mentioned requirements are not fulfilled, the student's Quran recitation and their attachment to Quran will be affected in a negative way. Such a negative effect will cause them to approach the Qur'an not as a lifetime book, but as a seasonal coursebook.

During the letter pronunciation training, the Quran educator should not behave as if the sounds in the Arabic alphabet did not exist in Turkish. Instead, teaching Quran alphabet by making analogies with some Turkish sounds will be important for both following the prophetic advice of 'make things easy not difficult' and creating a positive perception towards the recitation of the Quran. In order to increase such a positive attitude, an instructor should first perform a stunning recitation which satisfies learners' ears (the method of sema), then ask students perform the same recitation (the method of arz), or sometimes combine those two methods in one lesson (the method of eda). It is extremely important to perform all those as a choir and with a beautiful voice.

While starting to the letter training in Quran, it is necessary to follow a hierarchical order starting from showing the shapes of letters first, and then teaching their names, and then their origins (articulation) in a correct, an authentic and a valid way. While teaching the origins of sounds, it would be a more appropriate to describe first the partial origins in an order from the throat to the lips, and then to introduce the generic origins. In this way, the learners will notice which partial origins correspond to what generic origins looking at their own throat and mouth, making the knowledge more permanent and structured.

After the introduction of the shapes, names and articulation of letters, their characteristics can be taught. First, introducing permanent (sifaatul laazimah) and redundant characteristics (sifaatul 'aaridah) in general and then teaching the permanent characteristics, which are opposite of each other and have less number of letters, such as Al-

Hams, Al-Shiddab, Al-bayneeyah, Al-Isti'laa', Al-Ibbaaq, Al-Qalqalah and Al-Ithlaaq, which are encoded with poetic expressions in tajwid books, is important to make learning of other characteristics easier. Later, the redundant characteristics (sifaatul 'aaridab) are taught and the letters are practiced one by one in order to transfer all this information from theory to practice.

In the practice of training the letters, it will be appropriate to start with practicing the original names of letters and then the vowel sounds. Later, training on the pronunciation of letters with jazm (sukoon), and then with shaddah and finally with long vowel (madd) will make the learners to pronounce the words of the Qur'an correctly, since the Holy book to be recited consists of the letters in question. For those who pronounce these letters correctly do not have much obstacle to be able to recite the Quran properly. At this point, the role of educators is to remove the obstacles which prevent learners from performing correct Quran recitation with a proper strategy.

To sum up, in this article, it is aimed to offer practical suggestions to Quran educators on how to apply a mild, pedagogical and methodological approaches about pronunciation practice which is one of the building blocks of Quran teaching.

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim'in mucizevî özellikteki nazım örgüsü, ayetlerden müteşekkil olup bu ayetler kelimelerden, kelimeler ise harflerin bir araya gelmesinden oluşur. Dolayısıyla harfler Kur'an'ın hem nazımındaki hem de muhtevastaki i'câzın temel yapı taşlarını oluşturur. Harflerin bu hususiyetlerinden olsa gerek, hadis-i şeriflerde¹ ve tecvidin tarifinin yapıldığı eserlerde harf vurgusunun ön planda olduğu görülmektedir.² Bilhassa tecvit kitaplarındaki tecvidin tarifinde yer alan harflerin hakkını vermeye yönelik bu tür vurgular bize Kur'an tilavetinin sıhhatinin ve tecvide dair tüm bilgi ve becerilerin harfler üzerine inşa edildiğini göstermektedir. Bu gerçek bize Kur'an tedrisatında harf taliminin önemini ve usûlünü iyiden iyiye düşünmemizi; akabinde buna yönelik yapılandırmacı bir eğitim metoduyla³ pedagojik bir yaklaşım sergilememiz gerektiğini göstermektedir.

Kur'an öğretimi veya harfleriyle alakalı yapılan çalışmalar incelendiğinde bu konudaki literatürün harflerin mahreç ve sıfatları üzerinde yoğunlaştığı, meseleyi eğitim-öğretim bağlamında ele alan çalışmaların ise konuya "sıfat öğretimi" gibi daha spesifik açıdan yaklaştığı veya "problemler ve çözüm önerileri" gibi nitel araştırma sonuçlarından hareketle konuyu Kur'an dersinin genel sorunları çerçevesinde ele aldığı görülmektedir. Bu konuda Ahmet Gökdemir editörlüğünde hazırlanan *İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Eğitimi ve Öğretimi*

¹ "Kim Kur'an-ı Kerim'den bir harf okursa onun için bir iyilik sevabı vardır. Her bir iyiliğin karşılığı da on sevaptır. Ben elif lâm mîm bir harftir demiyorum; bilakis elif bir harftir, lâm bir harftir, mîm de bir harftir." (Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-sabîh (Sünen)*, nşr. İbrahim Atve (b.y.: ts.), "Fedâilü'l-Kur'an", 16.)

² Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *et-Tembûd fî 'ilmi't-tecvîd*, thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1986), 59; a. mlf, *el-Mukaddime fîmâ yecibü 'alâ kârü'l-Kur'âni en ya'lemeh*, thk. Eymen Rüşdi Süveyd (Cidde: Dâru Nûri el-Mektebât, 2003), 3; Muhammed b. Ali Birgivi, *Dürr-i Yetîm* (İzmir, 1301), 2; Saçaklızâde Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'âşî, *Cühdü'l-mukâl*, thk. Salim Kaddûrî el-Hamed (Ürdün: Dâru 'Ammâr, 2008), 109.

³ Yapılandırmacı (Yapısalcı) Eğitim Kuramı, bilgiyi temelden inşa etmeyi hedefleyen ve bilginin öğrencinin değer, eylem ve yaşantıları tarafından üretilmesine imkân sağlayan bir yaklaşım olup öğrencilerin elde ettikleri bilgilerin yine bizzat kendileri tarafından yapılandırılması gerektiğini savunmaktadır. Detaylar için bk. Ahmet Saban, *Öğrenme Öğretme Süreci Yeni Teori ve Yaklaşımlar*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2000), 123-125.

(*Sorunlar-Çözümler-Yöntemler*) ve Şaban Karaköse editörlüğünde hazırlanan *Etkili Din Öğretimi* adlı eserde söz konusu çalışmalara dair son derece güzel örnekler mevcuttur.⁴

Bu çalışmada mezkûr literatürden istifade edilmekle birlikte farklı olarak konunun ders içi pratik uygulamalarına ağırlık verilmiş, bidayetinden nihayetine kadar harf tedrisatında öğreticinin takip edeceği usûl ve tatbik edeceği metodoloji, ölçme-değerlendirmeye varıncaya kadar -bugünün yapılandırmacı eğitim yaklaşımından da hareketle- somut veriler, tablolar ve kavram haritaları eşliğinde sunulmuştur. Zira baştan itibaren harf tedrisatının isim, resim, mahreç ve sıfat itibarıyla nasıl olması gerektiğini ve bunun sonucunda nasıl bir ölçme-değerlendirme usûlünün yapılabileceğini bir bütün halinde hem klasik tecvid eserlerinden hareketle hem de pedagojik verilerden hareketle aşama aşama gösteren bir çalışmanın yapılmasının gerekli olduğu görülmüştür. Bu gereklilik sebebiyle harf talim ve tedrisatında eğitimcilerin usûle dair nasıl bir hiyerarşi uygulayabileceği meselesi bu çalışmanın ana konusunu teşkil etmiştir. Bu sebeple çalışmamızda buna dair tadrîcî bir sıralama ve başlıklandırma yapılmasına özellikle dikkat edilmiş; bu başlıkların sonuncusu olarak “Ölçme ve Değerlendirme Usûlü” tercih edilerek, ölçülemeyen bir tedrisatın verim noktasında her daim nakıs kalacağına işaret edilmiştir. Sonuç olarak, harf talimi sürecinde takip edilmesi gereken usûl aşağıdaki ana başlıklar muvacehesince ele alınmış, akabinde ise bunlara bağlı alt başlıklar çerçevesinde konu detaylandırılmaya çalışılmıştır:

1. Harflerin İsimlerinin Tanıtılması 2. Harflerin Mahreçlerinin Tanıtılması 2.1. Küllî Mahreçlerin Tanıtılması 2.2. Cüz'î Mahreçlerin Tanıtılması 3. Harflerin Sıfatlarının Tanıtılması 3.1. Lâzîmî Sıfatların Tanıtılması 3.2. Ârızî Sıfatların Tanıtılması 3.3. Sıfat ile Hareke Bağlantısının Anlatılması 3.4. Sıfatların Ezberletilmesi 4. Harfleri Mahreç ve Sıfatlarına Uygun Olarak Telaffuz Et(tir)mek 4.1. Harekeli Telaffuz 4.2. Cezimli Telaffuz 4.3. Şeddeli Telaffuz 4.4. Medli Telaffuz 5. Ölçme ve Değerlendirme Usûlü.

1. Harflerin İsimlerinin Tanıtılması

Kur'ân tedrisatının ilk basamağında bir eğitimcinin yapması gereken şey, Kur'ân tilavetinin faziletine dair izâhâtтан sonra⁵ öğrenciler tarafından önce harflerin resimlerinin,

⁴ Bu minvalde şu çalışmalar zikredilebilir: Alican Dağdeviren, “Kur'an Kıraatinin Ana Dinamiği: Harfler”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2008); Mehmet Akif Koç, “Harf Eğitiminde Arap-Türk Ağzı İkilemi Üzerine”, *Tarihîten Günümüze Kıraat İlmî: Uluslararası Kıraat Sempozyumu*, (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012); Mehmet Mahfuz Ata, “Kur'an Öğretim Yöntem ve Teknikleri Problem ve Çözüm Yolları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30 (2013); Cemil Küçük, “Kur'an Harflerinin Sıfatları”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2017); Mustafa Kılıç, “Kur'an Eğitiminde Harflerin Sıfatlarından Renklendirme Yoluyla Yararlanma: Zıt Sıfatlar Örneğinde Bir Yöntem Önerisi”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 5/2 (2019); Yunus Biceğez, *Kur'an Öğretiminde Temel İlkeler Yöntem ve Teknikler* (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2017); Nazif Yılmaz, *Kur'an-ı Kerim'i Nasıl Öğretelim*, (İstanbul: DEM Yayınları, 2016); Ahmet Gökdemir vd., *İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Eğitim ve Öğretimi Sorunlar-Çözümler-Yöntemler*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019); Şaban Karaköse vd., *Etkili Din Öğretimi*, (İstanbul, TİDEF Yayınları, 2010).

⁵ Bu konuda Mekki b. Ebî Tâlib'in (ö. 437/1045) ve İmam Nevevî'nin (ö. 676/1277) eserlerinden istifade edilerek aktarımlarda bulunulabilir. Bk. Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *er-Ri'âye li-tecrüdi'l-kerâ'e ve tabkiki lafzi't-tilâve*, thk. Ahmed Hasan Ferhât, (Ürdün: Dâru 'Ammâr, 1996), 55-89; İmam Nevevî Ebû

sonra da isimlerinin doğru/uygun bir hat (yazı) ve sahih bir telaffuz ile öğrenilmesini sağlamaktır. Zira her şeyin olduğu gibi harflerin de birer resmi, ismi ve müsemması (sesleri) vardır.⁶ Bu nedenle tedrisat esnasında hiyerarşik olarak önce harflerin resminin, sonra da isminin orijinaline uygun doğru bir şekilde öğretiminin yapılması son derece önemlidir. Bunun için öncelikle öğrencilerin okuyacakları mushafın hattına uygun bir form/yazı tipi seçilmeli, seçilen bu formun da Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafı İnceleme Kurulu Başkanlığı'nın onayından geçen mushafın hattına uygun olmasına dikkat edilmelidir.

Harflerin resimlerini tahtaya/ekrana yansıtıktan sonra eğitimciyi bekleyen ikinci mesele, onların sayısı hakkında bilgi vermek ve isimlerini orijinal isimlendirmelerine uygun olarak seslendirmektir. Bu noktada öğrencilerde klasik kaynaklara başvuru konusunda bir alışkanlığın meydana gelmesi ve tecvide dair meselelerin müdellel şekilde ele alınmasına yönelik bir yaklaşımın kendilerinde yerleşik bir durum haline gelmesi için ilk dönem lügat ve tecvid eserlerinden seçilen örnek metinlerin görsel olarak yansıtılması oldukça önemlidir.⁷ Dolayısıyla bu metinler üzerinden evvelemede harflerin isimlerinin telaffuzundaki uzatmalara (med) özellikle dikkat çekilmelidir. Nitekim ülkemizde Kur'an öğretiminin başında harf talimi esnasında ب , ت , ث , ج , ح , س , ص , ق , ك , ي gibi harfler “be, te, se, cim, sin, sad, kaf, kef, ye” şeklinde uzatılmadan (medsiz) söylenmektedir. Hâlbuki bu harflerin doğru/orijinal telaffuzlarının uzatılarak/medli (يا , كاف , قاف , صاد , جيم , ثا , تا , با) (سين vb.) olduğu hatırlatılmalı, buna dair Yâsîn, Sâd, Mü'min, Fussilet, Zuhruf, Duhan ve Kâf surelerinin başında yer alan hurûf-ı mukattaalar örnek olarak zikredilmelidir.⁸

Harflerin orijinal isimlerine uygun bir telaffuz için dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus ise خ , ش , ط , ظ gibi harflerin ülkemizdeki Kur'an derslerinde öğretiliş ve telaffuz ediliş şekilleridir. Zira ülkemizde bu harfler, öğrencilere Kur'an-ı Kerim tedrisatının başında “hı, şın, tı, zı” şeklinde öğretilirken, aslında bunların doğru isimlerinin ve telaffuzlarının “hâ, şîn, tâ, zâ” (حَا , شَيْن , طَا , ظَا) şeklinde olduğu özellikle hatırlatılmalıdır. Orijinal telaffuzun bu şekilde olduğuna dair Şuârâ, Neml ve Kasas Sureleri'nin başında yer alan hurûf-ı

Zekeriyyâ Yahya b. Şeref b. Mûrî, *et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'an*, thk. Abdülkâdir Arnavut, (Kuveyt, 1988), 39-55.

⁶ “Harfler isimleriyle anılır, resimleriyle yazılır ve müsemmalarıyla (sesleriyle) okunurlar.” Detaylar için bk. Mehmet Ali Sarı, *Tashih-i Hurûf Notları* (İstanbul, 2011), 27.

⁷ Bu noktada ilgili kaynaklardan hareketle öğrencilerin harflerin sayısının 29 veya 28 olduğuna dair farklı görüşlerden detaya girmeden haberdar edilmeleri isabetli olacaktır. Bk. Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Abdülhamîd Hindâvî, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 1: 41-42; Sîbeveyhî Ebû Bîşr 'Amr b. Osman b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1982), 4: 431; İbn Cinnî Ebü'l-Feth Osman b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî, *Sırru sinâ'ati'l-i'râb*, thk. Hasan Hindâvî (b.y., ts.), 45; Abdülkerim Debreli, *Mîzânü'l-hurûf ve şifâü'l-ebdân*, (İstanbul, 1926), 2; Sıtkı Gülle, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmî*, (İstanbul, 2005), 27; Dağdeviren, “Kur'an Kıraatinin Ana Dinamiği: Harfler”, 52.

⁸ Arap harflerinin aslı/doğru telaffuzlarına dair yukarıdaki mezkûr surelerin başında yer alan hurûf-ı mukattaaların dışında öğrencilere alanın klasiklerinden olan aşağıdaki eserlerin ilgili sayfalarından gösterilmesi, harflerin doğru isimlerinin doğru kaynaktan öğrenilmesi açısından önemlidir. Bk. Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, 1: 41; Sîbeveyhî, *el-Kitâb*, 4: 431; İbn Cinnî, *Sırru sinâ'ati'l-i'râb*, 45; 821-832; Ebü'l-Hasan 'Alî b. Ca'fer b. Muhammed el-Muqrî er-Râzî es-Sa'îdî, *et-Tenbîh 'ale'l-labni'l-celîyyi ve'l-labni'haşî*, thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed, (Bağdat: Mecelletü'l-Mecma'u'l-İlmî, 1985), 283-285.

mukattaalar ile istidlâlde bulunulabilir. Ayrıca, harflerin resim ve isimlerinin orijinal şekline uygun olarak tedrisatının yapılması gereken bu ilk derste, aşağıdaki tablo gibi mutlaka görsel materyallerden istifade edilmeli, bununla birlikte semâ, arz ve edâ usûlü gibi klasik Kur'an öğretim metodları aracılığıyla usûlüne uygun bir icra takip edilmelidir.⁹

Tablo1: Harflerin Orijinal Resimleri ve İsimleri (Telaffuzları)

						ء الهمزة
خ خا	ح حا	ج جيم	ث ثا	ت تا	ب با	ا الف
ص صاد	ش شين	س سين	ز زاي	ر را	ذ ذال	د دال
ق قاف	ف فا	غ غين	ع عين	ظ ظا	ط طا	ض ضاد
ي يا	و واو	ه ها	ن نون	م ميم	ل لام	ك كاف

Bu usullerin icrasında öğreticinin iyi bir kârî ve mukrî (okuyucu ve okutucu), öğrencilerin ise dikkatli bir bir sâmi' ve mukarrir (dinleyici ve tekrar edici) olmaları önemlidir. Bütün bunların sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için de temizlik ve havalandırma, sıra/oturma düzeni ve görünüm; ses, gürültü, ısı ve ışık açısından sınıfın

⁹ Semâ, Arz ve Edâ gibi geleneksel Kur'an öğretim metodları hakkında detaylı bilgi için bk. Ali el-Kârî Nureddin Ali b. Sultan, *el-Minehu'l-fikriyye alâ metni'l-Cezeriyye*, (Mısır, 1335), 18-20; Saçaklızâde el-Mar'âşi, *Cühdü'l-mukul*, 4; HasanTahsin Feyizli, *Kıraat-i 'aşere*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 40; Necati Tetik, "Kur'an Tilavetinin veya Kıraat İlminin Öğretilmesi Usûlleri" *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1990), 239-244; Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat Eğitim Öğretim Metodları*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 97-100.

durumu gibi gerekli sınıf içi fiziksel düzenlemelerin ayarlanarak uygun eğitim öğretim ortamının hazırlanması son derece önemlidir.¹⁰

2. Harflerin Mahreçlerinin Tanıtılması

Harflerin resim (şekil) ve isimlerinin öğretiminin ardından mahreçlerinin talimine geçilir. Öncelikle mahreç sayısı konusunda ulema arasında cereyan eden ihtilaflardan öğrencilere kısaca bahsedilerek bu konuda on dört, on altı veya on yedi olduğuna dair görüşlerin diğerlerine nazaran daha meşhur oldukları vurgulanır.¹¹

Harflerin mahreçleri konusunda yapılandırmacı eğitimin gereği olarak önce en uzak mahreç olan boğazın sonundan başlanarak dudaklara doğru bir seyir takip edilir ve harflerin mahreçleri (cüz'î mahreçler) tek tek gösterilir. Boğazdan dudaklara doğru yapılan bu sıralamanın ardından küllî mahreçler (mahreç bölgeleri) Halk (Boğaz), Lisân (Dil), Şefeh (Dudak), Cevf (Ağız boşluğu) ve Hayşûm (Geniz) olmak üzere beş ana başlık altında tanıtılır.¹² Son aşamada ise öğrencilerden hangi harfin hangi küllî mahrece ait olduğunu yazılı veya sözel olarak ifade etmeleri istenir. Bu sayede cüz'î olandan küllî olana doğru bir geçiş sağlanarak bir önceki aşamada elde edilen bilginin öğrenci tarafından yapılandırılmasına imkân tanınmış olacaktır. Böylece eğitimin görsel ve kalıcı bir nitelik kazanması söz konusu olacaktır. Bunun hangi usûlle yapılabileceği ise aşağıdaki iki alt başlık altında detaylandırılacaktır.

2.1. Cüz'î Mahreçlerin Tanıtılması

Dersin ilk aşamasında öğrenciler harflerin isimlerini öğrendikleri için onlara küllî mahreçlerden önce cüz'î mahreçlerin tanıtılması daha doğru olacaktır. Zira bu sayede bilinenden bilinmeyene doğru bir seyir söz konusu olacak; daha önce öğrenilen bir bilgi (cüz'î mahreçler), mekânla (küllî mahreçlerle) ilişkilendirilerek "Yerleştirme/Askı Metodu"¹³ sayesinde öğrenmenin daha somut ve kalıcı hale gelmesi sağlanacaktır.

Öğrencilerin zihninde her bir harfin mahrecinin kalıcı olarak yer edinebilmesi için öncelikle cüz'î mahreçler boğazdan ağza doğru sıralamalı olarak tanıtılır. Bu tanıtım yapılırken Halil b. Ahmed'in (ö. 175/791) "*Kitâbü'l-'Ayn*" gibi lügate dair bir eserden, Ebû 'Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) "*et-Tabdîd fi'l-itkân ve't-tecvîd*" gibi tecvide dair bir eserden

¹⁰ Eğitim öğretimde sınıf düzenlemesinin önemine dair detaylı bilgiler için bk. Firdevs Güneş, *Sınıf Yönetimi*, (Ankara: Ocak Yayınları, 2004), 62-69.

¹¹ Sibeveyh, *el-Kitâb*, IV, 433; Dâni, *et-Tabdîd*, 104; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 198; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 98; Dağdeviren, "Kur'an Kıraatinin Ana Dinamiği: Harfler", 56.

¹² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirââtü'l-'aşr*, nşr. Ali Muhammed Debbâ (Mısır, ts.), 1: 199-201; Mahmûd Ali Bisse, *Fethu'l-Mecîd şerhu kitâbi'l-'amûd fi 'ilmi't-tecvîd*, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî (Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1992), 50-51.

¹³ "Mekân Yöntemi" veya "Locı Yöntemi" gibi isimlerle de anılan bu yöntem, öğrenilen bilgilerin öğrencinin daha önceden zihninde yerleşik halde bulunan bir mekân ile özdeşleştirilmesi demektir. Böylece mekâna yerleştirilen/asılan bilgi söz konusu mekânın planı zihinsel olarak izlenerek doğru bir sıralamayla hatırlanmaya çalışılır. Kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesinde ve bilginin hatırlanmasında bu yöntemin öğrenme süreçlerinde aktif olarak kullanılması son derece önemlidir. Detaylar için bk. Özcan Demirel vd., "Beyin Temelli Öğrenmenin Yabancı Dil Öğretiminde Yeri", *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 15 (2002), 131.

ve İbn Sînâ'nın (ö. 428/1037) "*Esbâbü budûsi'l-burûf*" gibi anatomik bilgiler içeren bir eserden ilgili bölümlerin öğrencilerle paylaşılması faydalı olacaktır.¹⁴ Böylece, bir taraftan meselenin filoloji, fonetik ve anatomi gibi farklı sahalara ilgi alanında olduğuna dikkat çekilmiş, diğer taraftan da sözel/dilsel zekâ ve görsel/uzamsal zekâ gibi farklı zekâ türlerine sahip öğrenciler eğitimin içine dâhil edilerek çoklu zekâ kuramı çerçevesinde bir eğitim/öğretim ortamı teşekkül etmiş olacaktır.¹⁵

Öğrencilere harflerin hangi mahreçlere ait olduğunun (cüz'î mahreçlerin) tanıtımı yapılırken boğazın sonundan dudakların ucuna doğru şöyle bir sıralamanın takip edilmesi mümkündür (sağdan sola doğru): (ا , ه , ع , ح , غ , خ , ق , ك , ج , ش , ي , ض , ل , ن , ر , ط , د) (ت , ص , س , ز , ظ , ذ , ث , ف , و , ب , م)¹⁶ Boğazdan dudaklara doğru yapılan bu sıralamanın ardından harflerin mahreçleriyle ilgili olarak "*el-burûfî'l-halkıyye*" (الحروف الحلقية),¹⁷ "*el-burûfî'l-lebeviyye*" (الحروف اللبوية),¹⁸ "*el-burûfî's-şecriyye*" (الحروف الشجرية),¹⁹ "*el-burûfî's-şecrekeziyye*" (الحروف الشجرية),²⁰ "*el-burûfî'n-nitaiyye*" (الحروف النطعية),²¹ "*el-burûfî'l-eseliyye*" (الحروف الأسلية),²² "*el-burûfî'l-liseviyye*" (الحروف اللثوية),²³ "*el-burûfî's-sefeviyye*" (الحروف الشفوية)²⁴ ve "*el-burûfî'l-bevaiyye*" (الحروف الهوائية)²⁵ kavramlarının öğrencilere kısaca tanıtılması faydalı olacaktır.²⁶ Zira bu sayede, öğretim metodu açısından cüz'îden küllîye (tikelden tümele) doğru hiyerarşik bir usûl takip edilmiş olup aynı zamanda da öğrencilerin harflerin mahreçlerine dair bazı temel kavramlarla evvelemirde tanışmaları sağlanmış olacaktır.²⁷

2.2. Küllî Mahreçlerin Tanıtılması

Öğrencilere boğazdan dudaklara doğru her bir harfin mahreci sıralı bir şekilde anlatıldıktan sonra tüm bu cüz'î mahreçlerin kendisine bağlı olduğu küllî mahreç bölgeleri

¹⁴ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, 34; Ebû 'Amr Osman b. Sa'îd b. Osman ed-Dânî, *et-Tabdûd fi'l-itkân ve't-tecvîd* thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed, (Ürdün: Dâru 'Ammâr, 2000), 118-168; İbn Sînâ Ebû Ali el-Hüseyn b. Abdillâh b. Ali b. Sînâ, *Esbâbü budûsi'l-burûf*, thk. Muhammed Hasan et-Tayyân-Yahyâ Mîr Alem, (Dımaşk: Matbûâtü Mecma'î'l-lügatî'l-'arabiyye, 1983), 72-85.

¹⁵ Çoklu zekâ kuramına dayalı bir eğitim öğretimin detayları için bk. Ahmet Saban, *Çoklu Zekâ Teorisi ve Eğitim*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2003), 60-104; Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2014), 55-64.

¹⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, 1: 41-42; Sîbeveyhî, *el-Kitâb*, 4: 431; İbn Cinnî, *Sırru sînâ'ti'l-i'râb*, 45; İbn Sînâ, *Esbâbü budûsi'l-burûf*, 72-85; Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî, *el-Mûdth fi't-tecvîd*, thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed, (Ürdün: Dâru 'Ammâr, 2009), 77-78.

¹⁷ Bunlar (ا , ه , ع , ح , غ , خ) harfleridir.

¹⁸ Bunlar (ت , ص) harfleridir.

¹⁹ Bunlar (ج , ش , ي , ض) harfleridir.

²⁰ Bunlar (ل , ن , ر) harfleridir.

²¹ Bunlar (ط , د , ت) harfleridir.

²² Bunlar (ص , س , ز) harfleridir.

²³ Bunlar (ظ , ذ , ث) harfleridir.

²⁴ Bunlar (ف , و , ب , م) harfleridir.

²⁵ Bunlar (و , ي) harfleridir.

²⁶ Mezkûr kavramların detayı için bk. Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, 1: 41-42; Mahmûd Halil el-Husarî, *Abkâmü kurâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1995), 73-77; Yahya Abdürrezzâk el-Ğavsânî, *İlmü't-tecvîd* (Dımaşk: Dâru'l-Ğavsânî, 2016), 67-92.

²⁷ Yukarıdaki bilgilere ilaveten "Aslî Harfler" ve "Fer'î Harfler" konusunun tanıtılması da faydalı olacaktır. Detaylar için bk. Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 90-96; Dağdeviren, "Kur'an Kıraatinin Ana Dinamiği: Harfler", 52-55.

tanıtılır.²⁸ Bunlar tanıtılırken öncelikle “muhakkak/hakîkî mahreç”²⁹ olması hasebiyle “*Halk*” (boğaz), “*Lisân*” (dil) ve “*Şefetân*” (dudaklar) bölgelerinin tanıtımı yapılır. Daha sonra bu üç küllî mahrece ilaveten “mukadder/takdirî mahreç” bağlamında “*Cevf*” (ağız-boğaz boşluğu) ile “*Hayşüm*” (geniz-burun boşluğu) mahreçlerinden ve bunlara ait harflerden bahsedilerek öğrencilerin tüm bunları tablo/şema şeklinde bir bütün olarak görmeleri sağlanır.³⁰ Böylece harflerin mahreçleri arasındaki küllî-cüz’î (tümel-tikel) bağlantısının öğrenciler tarafından fark edilmesi sağlanır.

Küllî mahreç bölgelerine ait tüm bu tanıtımların ardından, öğrenilen bilginin pekişmesi ve ölçülebilmesi açısından hangi harfin hangi bölgeye/mahrece ait olduğunun bulunması (cüz’î mahreçlerin küllî mahrece göre yerleştirilmesi) öğrencilere bırakılır. Bu noktada makalemizde “Ölçme ve Değerlendirme Usûlü” başlığı altında sunacağımız “Balık Kılıçığı Kavram Haritası”ndan (tablosundan) istifade edilebilir.

3. Harflerin Sıfatlarının Tanıtılması

Nitelikli bir Kur’ân tilaveti için sadece harflerin mahreçlerini bilmek yeterli değildir. Zira belirli bir coğrafi bölgede dünyaya gelen insanların nasıl ki hem o bölgeye hem de kendilerine ait kişisel özellikleri mevcutsa, belirli bir bölgeye (küllî mahrece) ait harfler de hem o bölgeye hem de kendisine ait bir takım sıfat ve karakterleri bünyesinde taşımaktadır. Dolayısıyla harflerin sıfatlarının (karakterlerinin) doğru bilinip uygulanması, Kur’ân tilavetinin sıhhati açısından öncelikle dikkat edilmesi gereken hususlardandır. Mamafih, Kur’ân tedrisatı ile meşgul olan bir eğitimcinin, harflerin sıfatlarının talimi konusunda şu beş aşamalı yöntemi takip etmesi faydalı olacaktır:

3.1. Lâzîmî Sıfatların Tanıtılması

Öncelikle harflerin kendilerinde her daim bulunan lâzîmî/aslî sıfatlar, karşıtı/zıttı olan sıfatlardan başlanarak anlatılır. Bu noktada harf sayısı az olan ve tecvit kitaplarında ezberlenmesi kolay olması için bazı ifadelerle kodlanan Hems, Şiddet, İsti’lâ, İtbâk ve İzlâk gibi sıfatlara öncelik vermek daha isabetli olacaktır. Böylece bir takım ibarelerle kodlanarak³¹ akılda kalması kolaylaştırılmış olan bu sıfatların zıtları konumundaki Cehr, Rihvet, İstifâl,

²⁸ Küllî ve cüz’î mahreçlere ait detaylı bilgiler için bk. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fî’l-kevrââtî’l-‘aşr*, 1: 198; a.mlf., *el-Mukaddime*, 2; Eskicizâde, Seyyid Ali b. Hüseyin, *Terceme-i dürr-i yetim* (İzmir, 1301), 3-7; Hamza Hüdâî, *Tecvîd-i edâbiyye*, (İzmir, 1301), 35; İsmail Karaçam, *Kur’ân-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri* (İstanbul: İfav Yayınları, 1984), 204-226; Abdurrahman Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2013), 97-110; Mehmet Ali Sarı, *Kur’ân-ı Kerim’i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları* (İstanbul, ts.), 53-54; Ramazan Pakdil, *Talim Tecvîd ve Kıraat* (İstanbul: İfav Yayınları, 2014), 59-68; Ömer Kara, *Tecvîd: Kur’ân Okuma Kâideleri* (İstanbul: İfav Yayınları, 2018), 55-80; Abdürrezzâk el-Ğavsânî, *İlmü’l-tecvîd*, 63-94; Mustafa Atilla Akdemir, *Tecvîd-i mâbir* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019), 38-50.

²⁹ Harflerin sesleri mahreç bölgelerinden birisine temas ederek çıkıyorsa bu tür mahreçlere “mahrec-i muhakkak”, belirli bir mahrece temas etmeden çıkıyorsa bu tür mahreçlere ise “mahrec-i mukadder” adı verilir. Detaylı bilgi için bk. Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, 98; Pakdil, *Talim Tecvîd ve Kıraat*, 60.

³⁰ Bu konudaki detaylı bilgi ve tablo örneği için bk. Dağdeviren, “Kur’ân Kıraatinin Ana Dinamiği: Harfler”, 57-62.

³¹ Hems harfleri için: (فَحْتُهُ شَخْصٌ سَكَتٌ); Şiddet harfleri için: (أَجْدُ قَطٍ بَكَتٌ); İsti’lâ harfleri için: (حُصْنٌ ضَعْفٌ قِظٌ); İtbâk harfleri için: (وَصَادٌ ضَادٌ طَاءٌ ظَاءٌ مُطَبِّقَةٌ) ve İzlâk harfleri için: (فَرٌّ مِنْ لَبِّ) ibareleri ezberletilebilir.

İnfitâh ve İsmât gibi sıfatlar ve bunlara ait harfler daha kolay hafızaya kaydedilmiş olacaktır.³²

Zıttı olan lâzîmî sıfatların tanıtımının ardından Safır, Kalkale, Lîn, Tefeşşî, Tekrîr, İstîtâle gibi zıttı olmayan lâzîmî sıfatlar anlatılır. Zıtlı ve zıtsız sıfatların tamamının anlatılmasıyla öğrencilere harflerin ana karakterleri (sıfatları) tanıtılmış; kalınlık (istî'lâ-itbâk) ve incelik (istifâl-infitâh) açısından dereceleri, ses veya nefes açısından akıcılık ölçüleri (hems-cehr, şiddet-rihvet-beyniyye), aynı zamanda da telaffuzlarındaki zorluk-kolaylık (ismât-izlâk) gibi hususiyetler kavratılmış; buna ilaveten yumuşaklık, titreşim, yayılmak, sarsılmak (lîn, tekrar, tefeşşî, kalkale) gibi harflere ait karakteristik özelliklerin de tanınması sağlanmış olacaktır.³³

3.2. Ârizî Sıfatların Tanıtılması

Lâzîmî sıfatların tedrisatının ardından arızî sıfatların talimine geçilir. Bu sıfatların tefhîm, terkîk, izhâr, ihfâ ve idğâm gibi harflere ait zâtî/kalıcı özellikler olmaması ve birçoğunun tecvidin müstakil bir konusu olması hasebiyle detaya girilmeden -ilerleyen derslere havale edilerek- anlatılması önemlidir. Zira ârizî sıfatları incelediğimizde bunların tecvit konularının oldukça önemli bir yekûnuna tekabül ettiği görülecektir.³⁴

Lâzîmî ve arızî sıfatların tanıtılmasının ardından kuvvet ve zayıflık bakımından sıfatların tasnifinin yapılması, sıfatlara dair öğrenilen bilgilerin içselleştirilmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda harflerin, sahip oldukları sıfatlar itibarıyla kuvvetliden zayıfa veya zayıftan kuvvetliye doğru bir tasnifinin yapılması, sahih bir telaffuzun gerçekleşmesinde ve sağlam bir altyapıya sahip olma noktasında öğrencilere önemli bir katkı sunacaktır.³⁵

3.3. Sıfat ile Hareke Bağlantısının Anlatılması

Sıfatların öğretimi konusunda atılacak üçüncü adım, harflerin sıfatlarıyla onlara ait hareketlerin standart bağlantılarının doğru kurulmasını sağlamaktır. Zira uygulamada kalın ve ince sıfatlara sahip olan kimi harflerin üstün, esre ve ötreli durumlarda hangi sesle okunacağına dair bir takım hatalar veya tutarsızlıklar gözlenmektedir.³⁶ Mesela, fethalı ince harfleri kimi zaman kalın bir “â” sesi (fetha-i şedîde) ile okumak bu hatalar cümlesindedir. Nitekim Kureyş Suresi'nin birinci ayetinde yer alan لَيْلٍ kelimesindeki ince olan “lâm” harfini, “li-*lâfi*” şeklinde kalın okumak bu duruma örnek olarak zikredilebilir.

³² Zıttı olan sıfatların renklendirme metoduyla öğretimi hakkında bk. Kılıç, “Kur'an Eğitiminde Harflerin Sıfatlarından Renklendirme Yoluyla Yararlanma: Zıt Sıfatlar Örneğinde Bir Yöntem Önerisi”, 243-273.

³³ Harflerin sıfatlarına dair detaylı bilgiler için bk. İbnü'l-Cezerî, *el-Mukaddime*, 2-3; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukall*, 147-158; Abdülfettâh es-Seyyid Acemî el-Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi'l-Bârî* (Mısır: Dâru'n-Nasr, 1982), 75-110; Muhammed Mekkî Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fî 'ilmi't-tecvîd* (Kâhire, 1930), 42-65; Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 113-126; Ramazan Pakdil, *Talim Tecvîd ve Kıraat*, 68-81; Ömer Kara, *Tecvid: Kur'an Okuma Kâdeleri*, 34-54; Yahya Abdürrezzâk el-Ğavsânî, *İlmü't-tecvîd*, 95-116; Mustafa Atilla Akdemir, *Tecvîd-i mâbir*, 51-76.

³⁴ Husarî, *Abkâmü kıvâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 147-231; Akdemir, *Tecvîd-i mâbir*, 72-73.

³⁵ Kuvvetli ve zayıf sıfatlar ve bu sıfatları bünyesinde taşıyan harflerin detayları için bk. Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, 115-139; Küçük, “Kur'an Harflerinin Sıfatları”, 66-67.

³⁶ Koç, “Harf Eğitiminde Arap-Türk Ağız İkilemi Üzerine”, 587.

Harflerin sıfatlarıyla hareketleri arasındaki standart bağlantıyı yanlış kurmaya dair bir diğer örnek, kesralı kalın harfleri tam “ı” sesiyle okumaktır. Nitekim aynı surenin (Kureyş) ikinci ayetinde yer alan رَحْلَةً kelimesindeki ince olan “r” harfini, kalın bir sesle “*rihlete*” şeklinde okumak veya صِرَاط kelimesindeki “sâd” harfini tam bir “ı” sesiyle okumak bu duruma örnek teşkil etmektedir. Zira birinci örnekte, râ harfi kesralı olduğu için “ı” sesiyle ince (terkîk üzere) okunması gerekirken, ikinci örnekte ise -Kur’ân’da mutlak “ı” sesi olmaması hasebiyle- sâd harfi kalın (isti’lâ-itbâk) olmasına rağmen tam bir “ı” sesiyle değil, “ı-i” karışımı bir sesle okunması gerekmektedir.

Kalın ve ince karakterli harfleri, onların hareketleri doğrultusunda doğru olarak seslendirebilmenin, öğrencilerin lisanında iyice yerleşebilmesi için, içerisinde buna dair bol örnekleri barındıran Tâha, Tûr, Necm, Nebe, Nâziât, Abese, Gâşiye, Âlâ, Fecr, Şems, Leyl, Duha, Kadir, Âdiyat, Asr, Fîl ve Kureyş gibi sureler ödev olarak verilebilir. Böylece öğrenciler, harflere ait sıfatları onların hareketleri doğrultusunda doğru olarak telaffuz etmede pratik bir özellik/beceri kazanmış olacaklardır.

Özetle ifade etmek gerekirse, sıfat taliminde eğitimcinin harflerin hakkını ve müstehakkını verme konusunda azami dikkat göstermesi ve bu konuda öğrencilerde bir farkındalığın oluşmasına katkı sağlaması oldukça mühimdir. Zira Kur’ân tilavetinde harf telaffuzuyla alakalı sıkça yapılan hatalardan birisi صَدَقَ ve سَطِحَتْ kelimelerinde olduğu gibi yan yana olan ve farklı/zıt sıfatlara sahip iki harften birisinin özelliğinin diğerine de sirayet ettirilmesi şeklinde tezahür etmektedir ki, bu tür hatalar “ses transferi hatası” şeklinde isimlendirilebilir. Bu hatanın tezahürüyle kişi tilavet esnasında kimi zaman ince karakterli bir harfi -yanındaki kalın harf sebebiyle- kalın okuyabilmekte; bazen de tam tersi bir icra sergileyebilmektedir. Nitekim Fîl Suresi’nin ilk ayetinde yer alan اَلَمْ تَرَ kelimesindeki kalın “râ” (ر) harfini, bir önceki ince sesli “tâ” (ت) harfinin etkisiyle “*Elem tere*” şeklinde okumak; yine Rahman Suresi’nin 8. ayetinde yer alan تَطُّوْا kelimesindeki “tâ” (ط) harfini, ince olan “tâ” (ت) harfinin etkisiyle تَدَّوْا şeklinde “dâl” (د) gibi okumak bu minvalde yapılan hatalardandır.³⁷ Tüm bu hatalı okuyuşlar isti’lâ ve istifâl sıfatlı harflerin kelime diziminde yan yana gelmesinden neşet etmekte; dolayısıyla da harfler arasında ses transferi yapmaktan kaynaklanmaktadır. Binaenaleyh sıfat talimi esnasında eğitimcilerin bu tür muhtemel hataları (lahn) ihmal etmemesi, öğrencilerde sıhhatli bir tilavet uygulamasının yerleşmesi açısından önemli parametrelerdendir.

3.4. Sıfatların Ezberletilmesi

İnsanları yakından tanımanın yolu nasıl ki onlardaki vasıfları bilmekten geçiyorsa, harfleri daha iyi tanımanın yolu ise onların önce mahreçlerini ardından da sıfatlarını (karakterlerini) çok iyi bilmekten ve özümsemekten geçmektedir. Zira harf telaffuzunun doğru bir şekilde meleke haline gelebilmesi, öncelikle mahreç ve sıfat talimine bağlıdır. Ancak her bir harfin en az beş tane sıfata sahip olduğu düşünüldüğünde, öğrencilerin hangi

³⁷ Bu tür hatalara dair çeşitli örnekler için bk. Ebû ‘Amr Osman b. Sa‘îd b. Osman ed-Dânî, *et-Tabdîd fi’l-itkân ve’t-tecrîd*, thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed, (Ürdün: Dâru ‘Ammâr, 2000), 139-140.

harfte hangi sıfatların bulunduğunu akılda tutabilmesi güç bir durum haline gelmektedir. Bu noktada sıfatların taliminde ezberletme yoluna gitmek mümkündür.³⁸

Harflerin sıfatlarına dair anlatılan hususların akılda kalması için İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) "*Mukaddime*"sinde yer alan صِفَاتُ الْحُرُوفِ başlığı altındaki manzum ifadelerin öğrencilere ezberletilmesi faydalı olacaktır.³⁹

Tablo 2: Harflerin Sıfatları (Sıfâtü'l-Hurûf) İçin Manzûm İfadeler

صِفَاتُ الْحُرُوفِ	
صِفَاتُهَا: جَهْرٌ وَرَحْوٌ مُسْتَفِيلٌ،	مُنْتَقِحٌ مُصَمَّمَةٌ وَالضِدَّ قُلٌّ
مَهْمُوسُهَا: فَحْتُهُ شَخْصٌ سَكْتٌ،	شَدِيدُهَا لَفْظٌ: أَحَدٌ قَطٍ بَكَتٌ
وَيَسِّنَ رَحْوٌ وَالشَّدِيدُ: لِنَ عُمَرُ،	وَسَبْعُ عُلُوٍّ: حُصٌّ ضَعْفٌ قِطٌّ حَصْرٌ
وَصَادٌ ضَادٌ طَاءٌ ظَاءٌ: مُطَبَّقَةٌ،	وَفَرٌّ مِنْ لُبٍّ: الْحُرُوفُ الْمُدُّ لَقَةٌ
صَفِيرُهَا: صَادٌ وَزَائِيٌّ سِينٌ،	قَلْقَلَةٌ: قُطْبٌ جَدٍ وَاللَّيْنُ
وَأَوْ وَيَاءٌ سُكِّنَا، وَأُنْفَتَحَا،	قَبْلَهُمَا وَالْإِنْجِرَافُ: صُحْحَا
فِي اللَّامِ وَالرَّاءِ، وَيَتَكَرَّرُ جَعْلٌ،	وَلِلتَّفْسِي: الشَّيْنُ، ضَادًا: اسْتِطْلَانٌ

Kaynak: İbnü'l-Cezerî, *el-Mukaddime*, 5-6.

Yukarıdaki beyitlerin ezberlenmesi sonucunda öğrenci, karıştırılması ihtimal dâhilinde olan zıtlı sıfatların sadece bir bölümü hakkındaki kodlamaları ezberlemiş olacak, o kodlamada yer almayan harflerin ise ezberlemesine gerek kalmadan otomatik olarak diğer sıfata ait olacağını idrâk edecektir. Aynı zamanda bir öğrencinin, -harf talimine dair yapılan eğitimin sonunda- bir harfte hangi sıfatların bulunduğunu ta'dâd ederken de bu tür manzum ifadelerden istifade etmesi mümkündür.

4. Harfleri Mahreç ve Sıfatlarına Göre Telaffuz Et(tir)mek

"Tecvide bilmek yapabilmektir"⁴⁰ fehvasınca eğitimcinin sadece teorik bilgiler aktarma konumunda kalmaması, buna ilaveten öğrenilen bilgilerin icraata geçirilebilmesi için gerekli tedbirleri alması son derece önemlidir. Bu bağlamda harflerin mahreç ve

³⁸ Bu konuda usûle dair bk. Ahmed Hâlid Şükrî vd., *el-Münîr fî abkâmi't-tecvîd*, (Ammân: Cem'iyetü'l-Muhafaza ale'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2003), 86-87.

³⁹ İbnü'l-Cezerî, *el-Mukaddime*, 5-6; Ahmed Hâlid Şükrî vd., *el-Münîr fî abkâmi't-tecvîd*, 87.

⁴⁰ Tecvide uygulama, egzersiz ve alıştırma yapmanın önemini vurgulamak amacıyla ifade ettiğimiz bu söze, içerik olarak referans olacak mahiyetteki detaylı bilgiler için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kurâti'l-'aşr*, 1: 213-214.

sıfatlarının öğretiminden ardından bu bilgilerin, bilgiden eyleme dönüştürülmesinin sağlanması gereklidir. Bunu sağlamanın yolu ise harfleri mahreç ve sıfatlarına uygun olarak sesli bir şekilde telaffuz etmek ve ardından da aynı şekilde öğrencilere telaffuz ettirmektir (semâ-arz-edâ usûlü). Bu telaffuzun öğrencilerin meleke kazanmalarını sağlayıncaya kadar - özellikle de ders başlarında- tekrar ettirilmesi oldukça önem arz etmektedir. Zira özelde mehâric-i hurûf ve sıfât-ı hurûf, genelde ise tecvit ilmine dair tüm konular uygulama becerisi gerektiren bir niteliği haizdir. Nitekim İmam Birgivi'nin (ö. 981/1573) tecvidi “bir ilimdir” ifadesi yerine “bir melekedir” (مَلَكَةٌ يُقْتَدَرُ بِهَا...) şeklinde tarif etmesi⁴¹ bu ilmin uygulama becerisi (pratik) gerektiren bir vasfa sahip olduğunu göstermektedir.

Harflerin telaffuzu esnasında eğitimcinin Türkçedeki bazı harf ve kelimelerden örnekler vererek kıyaslamalar yapması veya İbn Sînâ (ö. 428/1037) gibi doğadaki muhtelif nesnelere etkileşiminden meydana gelen seslerden örnekler zikretmesi,⁴² hem öğrenmenin daha kolay olması hem de harf telaffuzlarının gereksiz zorlamalardan arındırılması adına faydalı bir usûl olacaktır.⁴³ Teorik planda faydalı olacak bu usûlün pratikte de bir karşılığının olabilmesi için Kur'an eğitimcisinin tedrisatta koro halinde çokça tekrara yer vermesi gerekir ki, bu sayede öğrencilerde hem “fem-i muhsinden ahz etmek” tabiri bir karşılık bulmuş, hem de harf telaffuzu hakkında bir meleke ve alışkanlık hali meydana gelmiş olsun. Bu sesli telaffuzun hangi usûlle yapılacağı hususuna gelince eğitimcinin bu konuda şu dört aşamayı kademeli olarak icra et(tir)mesi faydalı olacaktır:

4.1. Harekeli Telaffuz

Her ne kadar bir harfin mahrecini tanımanın en etkili yöntemi cezimli (sükûnlu) telaffuz olsa da Kur'an tedrisatında hareke öğretimi cezimden önce geldiği için öncelikle harekeli telaffuzla başlamak sıralama açısından daha isabetli olacaktır. Zira cezimli bir harfi okuyabilmek için de öncesinde harekeli bir harfe ihtiyaç vardır. Bu noktada harekelerin en hafifi olan (ehaffû'l-hareke) “fethalı/üstünlü telaffuz” ile başlamak daha uygun bir usûl olacaktır. Ardından “kesralı/esreli telaffuz”, daha sonra da “dammeli/ötreli telaffuz” ile talim ve tashîh-i hurûfa devam edilmelidir.

⁴¹ Birgivi, *Dürr-i yetim*, 2.

⁴² Arap dilinde ve tecvid ilminde ص ، س ، ز harfleri ile kuş/ışık sesi arasında benzerlik ilişkisi kurularak bu harflerde safır sıfatının olduğu ifade edilmektedir. Örneğin, Arap dili ve edebiyatı âlimlerinden el-Müberred (ö. 286/900) eserinde bu harflerde safır özelliğinin olduğunu zikretmektedir. Bk. el-Müberred, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdülhâlık el-Udayme, (Kâhire, 1994), 361. Kuş/ışık sesi ile mezkûr harflere ait sesler arasında ilişki kurulması, dilin sesleri ile tabiattaki sesler arasında benzerlik kurma geleneğinin İbn-i Sînâ'dan önce de var olduğunu göstermektedir. Ancak bir tabip olarak İbn-i Sînâ bu ilişkiyi çok daha kapsamlı ele almış ve bu bağlamda fizyolojik sesbilim/fonetik (علم الأصوات الفيزيائي) ve deneysel sesbilim/fonetik (علم الأصوات التجريبي) alanının kurucu ve öncü isimlerinden olmuştur. Bk. Muammer Sarıkaya, “Araplarda Fonetik İlminin Doğuşu”, *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2/4 (2004/1), 126, 131.

⁴³ “Cim” (ج) harfinin bir miktar su damlacığının durgun suya düşmesiyle meydana gelen sese, “ğâ” (خ) sesinin sert bir cisimle yumuşak bir nesnenin kazanması esnasında meydana gelen sese, “ğâ” (ط) harfinin avuç içlerini temas ettirmeden iki elin birbirine vurulmasıyla meydana gelen sese ve “Fâ” (ف) harfinin “ağaç yapraklarının kıpırdanması esnasında meydana gelen sese benzetilmesi gibi, doğadaki kimi ses veya nesnelere verilebilecek örnekler için bk. İbn Sînâ, *Esbâbü' budâsi'l-hurûf*, 93-97.

Fethalı (üstünlü) telaffuz uygulamasında isti'lâ ve itbâk sıfatlarına sahip olan harflerin kalın bir “a” sesiyle okunması gerektiğine, diğer (istifâl sıfatına sahip) harflerin ise ince karakterli olmaları sebebiyle kalın bir “a” sesi (fetha-i şedide) ile değil, tok bir “e” sesi (fetha-i mütevassıta) ile seslendirilmeleri gerektiğine öncelikle dikkat çekilmelidir.⁴⁴ Ardından, râ (ر) harfinin fethalyken kalın bir “a” sesiyle okunması gerektiği hatırlatılmalı; akabinde mahreci boğazın ortası (vesatu'l-halq) olan “hâ” (ح) ile “ayn” (ع) harflerinin istifâl sıfatına sahip olduğu vurgulanarak kalın bir “a” sesiyle okumamak gerektiğinin altı çizilmelidir. Devamında peltek harflerin (el-hurûfu'l-liseviyye) telaffuzu ile dil-üst damak mahrecinden çıkan “cim” (ج), “şin” (ش) ve “kêf” (ك) harflerinin (el-hurûfu's-şecriyye) telaffuzunda, olması gerekene nispetle daha geriden veya daha önden söylenmesi gibi aşırılıklardan kaçınmak gerektiği vurgulanmalıdır.⁴⁵

Fethalı telaffuz taliminde yukarıda zikredilenlere ilaveten kalın ve ince seslendirme farkına dikkat çekmek için “dâl” (د) ile “tâ” (ط) harfleri; “zêl” (ذ) ile “zâ” (ظ) harfleri ve “sîn” (س) ile “şâd” (ص) harfleri arasındaki farka vurgu yapılmalıdır. Son olarak “vâv” (و) harfinin fethalyken dudakların öne doğru uzatılıp geri çekilmesi suretiyle telaffuz edildiği; bu esnada dudakların kapatılmayarak arada küçük bir boşluğun kalması gerektiği ve son olarak da telaffuz esnasında harfin sesinin kalınlaştırılmamasına özen göstermek gerektiği hatırlatılmalıdır.⁴⁶

Harflerin kesralı telaffuzlarında yine isti'lâ ve itbâk sıfatlarına sahip olan harflere öncelikle dikkat çekilmeli ve bu harflerin kalın bir “ı” sesiyle okunmaması gerektiğine vurgu yapılmalıdır. Zira bu harfler kesralı olduklarında “ı-i” karışımı bir sesle; kendileri kalın, sesleri ince bir telaffuz ile icra edilmelidir. Diğer ince karakterli (istifâl sıfatına sahip) harflerin ise “ı” sesiyle telaffuz edilecekleri vurgulanmalıdır. Ardından, râ (ر) harfine dikkat çekilmeli; bu harfin kesralyken “ı” sesiyle ince okunması gerektiği hatırlatılmalıdır.

Fethada olduğu gibi kesralı telaffuzda da kalın ve ince seslendirme farkına dikkat çekmek için “dâl” (د) ile “tâ” (ط) harfleri; “zêl” (ذ) ile “zâ” (ظ) harfleri ve “sîn” (س) ile “şâd” (ص) harfleri arasındaki farka vurgu yapılmalıdır. Son olarak “vâv” (و) harfinin - fetha harekede olduğu gibi- kesralyken de dudakların öne doğru arada boşluk kalacak şekilde uzatılıp geri çekilmesi suretiyle telaffuz edildiği hatırlatılmalı; harfin telaffuzu esnasında dudakların kapatılmamasına, sesinin de kalınlaştırılmamasına özen göstermek gerektiği vurgulanmalıdır.⁴⁷

⁴⁴ Koç, “Harf Eğitiminde Arap-Türk Ağzı İkilemi”, 587.

⁴⁵ Koç, “Harf Eğitiminde Arap-Türk Ağzı İkilemi”, 587.

⁴⁶ Mağnîsi Ahmed b. Muhammed Mağnîsâvi, *Terceme-i Cezerî*, (İzmir, 1301), 107; Saçaklızâde, *Cübdü'l-mukal*, 135; Eskicizâde, *Terceme-i Dürr-i yetim*, 7, 27; Debreli Hoca Abdülkerim, *Mîzânü'l-burûf ve şifâü'l-ebdân*, (İstanbul, 1305), 11; Mersafi, *Hidâyetü'l-kârî*, 64; Ali Rıza Sağman, *Sağman Tecvidi*, (İstanbul, 1955), 30; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 148-153; Akdemir, *Tecvid-i mâbir*, 49.

⁴⁷ Mağnîsi, *Terceme-i Cezerî*, 107; Saçaklızâde, *Cübdü'l-mukal*, 135; Eskicizâde, *Terceme-i Dürr-i yetim*, 7, 27; Debreli Hoca Abdülkerim, *Mîzânü'l-burûf ve şifâü'l-ebdân*, 11; Mersafi, *Hidâyetü'l-kârî*, 64; Ali Rıza Sağman, *Sağman Tecvidi*, (İstanbul, 1955), 30; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 148-153; Akdemir, *Tecvid-i mâbir*, 49.

Harflerin damme (ötre) harekeyle telaffuzlarının talim ve tashihini yaptırırken eğitimcilerimiz öncelikle isti'lâ sıfatına sahip kalın harflerin “u” sesiyle seslendirilmesi gerektiğini belirtmelidir. Ardından istifâl sıfatına sahip olan ince harflerin çok ince bir “ü” sesiyle seslendirmekten kaçınmak gerektiği vurgulanmalıdır.⁴⁸ Akabinde râ (ر) harfinin dammeliyken kalın bir “u” sesiyle okunması gerektiği hatırlatılmalı, mahreci boğazın ortası (vesatu'l-halk) olan “hâ” (ح) ile “ayn” (ع) harflerinin ise istifâl sıfatına sahip olduğu vurgulanarak mutlak kalın bir “u” sesiyle okunmaması gerektiğinin altı çizilmelidir. Devamında kalın ve ince seslendirme farkına dikkat çekmek için “dâl” (د) ile “tâ” (ط) harfleri; “zâl” (ذ) ile “zâ” (ظ) harfleri ve “sîn” (س) ile “şâd” (ص) harfleri arasındaki ötreliyen okunuş farklarına vurgu yapılmalıdır. Son olarak “vâv” (و) harfinin ötreli telaffuzunda dudakların öne doğru uzatılmasının yeterli olacağı, üstünlü ve esreli telaffuzlardaki gibi dudakları hemen geriye çekmenin gerekmediği; bununla beraber harfin sesinin kalınlaştırılmamasına da dikkat etmek gerektiği vurgulanmalıdır.⁴⁹

4.2. Cezimli (Sükûnlu) Telaffuz

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bir harfin mahrecini tanımanın ve hissetmenin en sağlam ve en pratik yolu, o harfi sükûnlu (cezimli) bir şekilde telaffuz etmektir. Bu yapılırken öncelikle harfin başına -tercihen- fethalı bir hemze getirilir. Daha sonra bu hemze ile harf cezimli şekilde birbirine bağlanarak telaffuz edilir. Bu icrâ anında öncelikle kalkale sıfatına sahip olan harflerin telaffuzuna dikkat çekilir. Akabinde “lâm” (ل), “mîm” (م), nûn” (ن) ve “hemze” (ء) harflerinin sükûnlu hallerinde hareke vermeden telaffuz etmek gerektiğine vurgu yapılır. Zira Kur'ân tilavetinde ve tedrisatında harf odaklı görülen lahn/hata türlerinden birisi ve belki de en zor düzeltilebilen olanı sâkin harflere hareke verme alışkanlığıdır. Bu tür hatalar daha çok yukarıda değindiğimiz gibi kalkale harflerinde, tenvin ve sakin nun harfi ile ilgili tecvid konularından olan İzhâr'ın uygulanmasında, dil ucu ve dudak harflerinin (lâm-mîm-nûn) sükûnlu telaffuzlarında görülmektedir.

Sükûnlu harflerin talimi yaptırılırken bir sonraki aşamada, isti'lâ harflerinin cezimli telaffuzlarına dikkat çekilerek mezkûr harflerin kalın bir ses ile icra edilmeleri gerektiği vurgulanır. Ardından “râ” (ر) harfinin özel durumu hatırlatılır. Dolayısıyla “râ” harfinin makabli fethalı ve dammeliyken kalın, kesralıyken ince okunması gerektiği uygulamalı olarak gösterilir. Bunlara ilaveten “tê” (ت) harfinin telaffuzunda dilin üst ön dişlerin uçlarına doğru değiştirilerek “s” (س) sesiyle karışık bir şekilde telaffuz edilmemesine, “vâv” (و) harfinin telaffuzunda ise dudakların kapatılmamak kaydıyla öne doğru uzatılması gerektiği vurgulanır. Son olarak isti'lâ ile istifâl sıfatları arasındaki farka dikkat çekmek için “dâl” (د) ile “tâ” (ط) harfleri; “zâl” (ذ) ile “zâ” (ظ) harfleri ve “sîn” (س) ile “şâd” (ص)

⁴⁸ Ötreli harflerin hangi ses ile okunması gerektiğine dair tartışmalar için bk. Koç, “Harf Eğitiminde Arap-Türk Ağzı İkilemi Üzerine”, 587. (Öğrencilerin seviyeleri uygunsa bu tartışmadan haberdar edilmeleri uygun olabilir).

⁴⁹ Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıl*, 135; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 64; Akdemir, *Tecvîd-i mâbir*, 49.

harflerinin sükûnlu okunuş esnasındaki kalınlık-incelik farkına dikkat çekilir⁵⁰ ve mezkûr harfler müşâfehe usulüyle talim yaptırılır.⁵¹

4.3. Şeddeli Telaffuz

Harflerin mahreç ve sıfatlarının tam anlamıyla hissedilerek idrak edilmesinde cezimli telaffuzdan sonra en etkili usûl şeddeli telaffuzdur.⁵² Bu usûl icrâ edilirken yukarıda anlatıldığı gibi her harfin başına bir hemze eklenir ve harfler alfabetik sıraya göre önce fetha, sonra kesra, sonra da damme harekeyle koro halinde tekrar ettirilir. Bu talim esnasında harfler fethalı söyleneceği zaman başındaki hemze fethalı, kesralı söyleneceği zaman kesralı, dammeli söyleneceği zaman da başındaki hemze de dammeli söylenebilir.

Tablo 3: Şeddeli Telaffuz Talim Usûlü

أَبِّ ابِّ أَبُّ	اِتِّ اِتِّ اْتُ	اَتْ اِتِّ اْتُ	اَجِّ اَجِّ اَجُّ	اَحِّ اَحِّ اَحُّ	اَحِّ اَحِّ اَحُّ	اَدِّ اَدِّ اَدُّ
أَدِّ اَدِّ اَدُّ	أَزِّ اَزِّ اَزُّ	أَسِّ اَسِّ اَسُّ	أَشِّ اَشِّ اَشُّ	أَصِّ اَصِّ اَصُّ	أَصِّ اَصِّ اَصُّ	أَضِّ اَضِّ اَضُّ
أَطِّ اَطِّ اَطُّ	أَعِّ اَعِّ اَعُّ	أَعِّ اَعِّ اَعُّ	أَغِّ اَغِّ اَغُّ	أَفِّ اَفِّ اَفُّ	أَقِّ اَقِّ اَقُّ	أَكِّ اَكِّ اَكُّ
أَلِّ اَلِّ اَلُّ	أَمِّ اَمِّ اَمُّ	أَنَّ اِنَّ اَنَّ	أَوِّ اَوِّ اَوُّ	أَهِّ اَهِّ اَهُّ	أَيِّ اَيِّ اَيُّ	

Harflerin şeddeli bir şekilde okunuşu esnasında öncelikle yukarıda “Harekeli Telaffuz” başlığı altında zikrettiğimiz fethalı, kesralı ve dammeli telaffuzla ilgili hususların aynen uygulanmasına dikkat edilmelidir. Akabinde “mîm” (م) ile “nûn” (ن) harflerinin şeddeli olduklarında bir buçuk harf miktarı⁵³ tutularak telaffuz edildikleri özellikle hatırlatılmalıdır. Bu hatırlatmanın وَأَطْهَرِ الْغَنَّةَ مِنْ نُونٍ وَ مِنْ مِيمٍ إِذَا مَا شَدَّدا şeklinde⁵⁴ İbnü'l-Cezerî'nin *el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye* adlı eserinde geçen bu ifade üzerinden yapılması, meselenin akılda kalıcılığını sağlamak adına daha faydalı olabilir. Buna mukabil başta “lâm” (ل) harfî olmak üzere -mîm ve nûn dışındaki- diğer harfleri şeddeli okurken -şedde miktarının dışında- fazladan tutarak telaffuz etmenin doğru olmadığına işaret edilmelidir. Özellikle de lafzatullah (الله) ile الَّذِينَ gibi bazı ism-i mevsûllerin lâm harflerinin okunuşunda tutma yapmanın önüne geçilmelidir.

Son olarak, şeddeli telaffuzda kalın ve ince okunması açısından “râ” (ر) harfinin özel konumuna dikkat çekilmeli,⁵⁵ ayrıca mâkablî dammeli olan “fê” (ف) harfî ile “vâv” (و)

⁵⁰ Detaylı bilgi için bk. Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 87-97; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 133-143.

⁵¹ Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 117-119.

⁵² Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 97.

⁵³ “Harf-i vâhidden ekser, harfeinden ekall.” Bk. Pakdil, *Ta'lim Tecvid Kıraat*, 100.

⁵⁴ “Mîm ve nûn şeddeli olduklarında gunneyi izhâr et! (açıkça belirt!)”.

⁵⁵ Detaylar için bk. Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehü'l-fikriyye*, 26-28; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 186-187.

harfinin şeddeli telaffuzları esnasında -dudak talimi açısından- dudakların hangi konumda olması gerektiğine dair örnek uygulamalar yapılmalıdır.

4.4. Medli Telaffuz

Harf taliminin icrasında son aşama harflerin tamamını medli (uzatarak) telaffuz et(tir)mehtir. Bu telaffuz şu metot takip edilerek uygulanabilir: Öncelikle hemzeden başlayarak her harf fetha hareke ve med harflerinden “elif” eklenerek koro halinde telaffuz ettirilir (اَ ، بَا ، تَا ، ثَا ، جَا). Akabinde kesra hareke ve med harflerinden “yē” eklenerek telaffuz ettirilir (اِي ، بِي ، تِي ، ثِي ، جِي). Son olarak da damme hareke ve med harflerinden “vāv” eklenerek telaffuz ettirilir (اُو ، بُو ، تُو ، ثُو ، جُو). Tüm bu telaffuzlar esnasında yukarıda “Harekeli Telaffuz” başlığı altında ifade edilen hususlara azamî derecede dikkat gösterilerek aynı zamanda da sema‘, arz ve edâ usûllerinin hakkının verildiği bir Kur’an öğretim ortamı oluşturulmaya gayret edilir.

Medli telaffuzda yukarıdaki telaffuz usûllerinden farklı olarak makamlı bir icrâ yaptırılabilir. Zira içerisinde meddin olduğu kelimeler, okuyucuya makam yapma imkânını kolaylaştırmaktadır.⁵⁶ Bu durum aynı zamanda, öğrenciler açısından ileride makamlı olarak icrâ edebilecekleri bir Kur’ân tilavetinin ön hazırlığı niteliğinde olacaktır. Bu tür makamlı icrâda harfler beşerli olarak (tek nefeste beş harf şeklinde) gruplandırılarak telaffuz ettirilebilir (اَ ، بَا ، تَا ، ثَا ، جَا). Böylece Kur’ân-ı Kerim’deki yan yana gelecek olan medd-i tabiilere hazırlık yapılmış ve bu alanda uzatmalardan birini eksik yapmak gibi muhtemel medd-i tabii hatalarının önüne de geçilmiş olacaktır. Buradan hareketle öğrencilere Kur’ân tilavetinde medli telaffuzlar esnasında olabilecek -muhtemel- hatalar konusunda bilgiler verilebilir; bu icrânın kendilerinde meleke haline gelebilmesi için de Tâha, Necm, Kamer, Rahmân, Nâziât, Abese, Gâşiye, Âlâ, Şems, Leyl, Duha ve Âdiyat gibi sureler ödev olarak verilebilir yahut topluca talim yaptırılabilir.

Son olarak şu hususun belirtilmesi yararlı olacaktır. Medli telaffuz uygulamasında kimi derslerde zamandan tasarruf maksadıyla med harflerinin her birinin ayrı ayrı bir çizelge üzerinden telaffuz edilmesinden ziyade, her üçünün bir çizelgede cem edilerek meşk ettirilmesi metodu uygulanabilir. Bu sayede harflerin her üç hareke ve her üç med harfi ile nasıl okunduğu tek bir icrada gösterilmiş olacaktır. Aynı zamanda bu icra sayesinde Kur’an-ı Kerim’de peş peşe gelen medd-i tabiielerde hata yapma ihtimali asgariye indirilmiş olacaktır. Zira bu tür yerlerde medlerden bazıları ya kasr ile hiç uzatılmadan okunuyor veya medd-i tabii ölçüleri aşarak fazladan uzatma hatası yapılabilir. Kur’an öğrencileri, ifrat tefrit durumundaki bu tür hatalı okuyuşlardan öğrencileri korumak için aşağıdaki tablodan istifade edilebilir:

⁵⁶ Ancak bu noktada (özellikle madd-i tabii ve medd-i ivaz olan kelimelerde) öğrencilere aslî meddin ölçüsü olan bir elif miktarının aşılması gerektiği, aksi halde bu durumun lahne yol açacağı mutlaka vurgulanmalıdır.

Tablo 4: Medli Telaffuzlara Ait Toplu Uygulama

حَا حِي حُو	حَا حِي حُو	جَا حِي جُو	ثَا ثِي ثُو	تَا تِي تُو	بَا بِي بُو	آ آِي آُو
صَا صِي صُو	شَا شِي شُو	سَا سِي سُو	رَا رِي رُو	رَا رِي رُو	ذَا ذِي ذُو	ذَا ذِي ذُو
قَا قِي قُو	فَا فِي فُو	عَا عِي عُو	عَا عِي عُو	ظَا ظِي ظُو	طَا طِي طُو	ضَا ضِي ضُو
يَا يِي يُو	هَا هِي هُو	وَا وِي وُو	نَا نِي نُو	مَا مِي مُو	لَا لِي لُو	كَ كِي كُو

5. Ölçme ve Değerlendirme Usûlü

Bir şeyin belirli bir özelliğe sahip olup olmadığını, şayet sahipse bu sahiplik vasfının o şeyde ne oranda bulunduğunu gözlemleyip bu gözlemi de sembollerle ifade etmeye ölçme; bu ölçme işleminden bir anlam çıkarıp yargıda bulunmaya ise değerlendirme adı verilmektedir.⁵⁷ Bu tanım, genelde Kur'ân tedrisatında, özelde ise harf taliminde öğrencilerin hedeflenen nitelikleri (istendik davranışları) hâiz olup olmadıklarının anlaşılabilmesi için eğitimcilerin öncelikle ölçme araçlarına (ölçütlere) sahip olmaları gerektiğini ifade etmektedir. Zira bu tür ölçme araçlarına sahip olmadan öğrenciler hakkında yapılan değerlendirmeler çoğu zaman sağlam bir temeli olmayan keyfi/sübjektif/âfâkî yargılar şeklinde tezahür etmektedir. Aynı zamanda bu tür ölçüte (yazılı parametrelere) dayanmayan değerlendirmeler, öğrencilerdeki müspet ya da menfi değişimleri zamanında görmenin önündeki en büyük engellerden olup, süreç boyunca öğrencilerin motivasyonlarını canlı tutabilme ve onları doğru yönlendirebilme açısından da birçok problemi bünyesinde barındırmaktadır.

Ülkemizde çeşitli eğitim kurumlarında yapılan Kur'ân tedrisatının eksik yönlerinden birisi, eğitimin başında ölçme araçlarının net olarak belirlenmemesi; dolayısıyla da öğrencilerin bu araçlardan haberdar edilmemesidir. Hâl böyle olunca eğitimciler tarafından öğrencilerin telaffuzlarına dair standart bir ölçüte dayanmayan değerlendirmeler yapılabilmektedir.⁵⁸ Böyle bir standardın geliştirilememiş olması, hem öğrencilerin hem de öğrencilerin zihninin net olamamasına ve aralarındaki karşılıklı güven duygusunun zedelenmesine yol açmaktadır. Aynı zamanda bu durum, eksik noktaların fark edilmesine de ket vurmaktadır. Böyle bir durumun önüne geçebilmek için öğreticinin Kur'ân tedrisatı esnasında harflerden başlayarak her bir aşamanın ölçülebilir ve geri bildirimlerinin yapılabilir

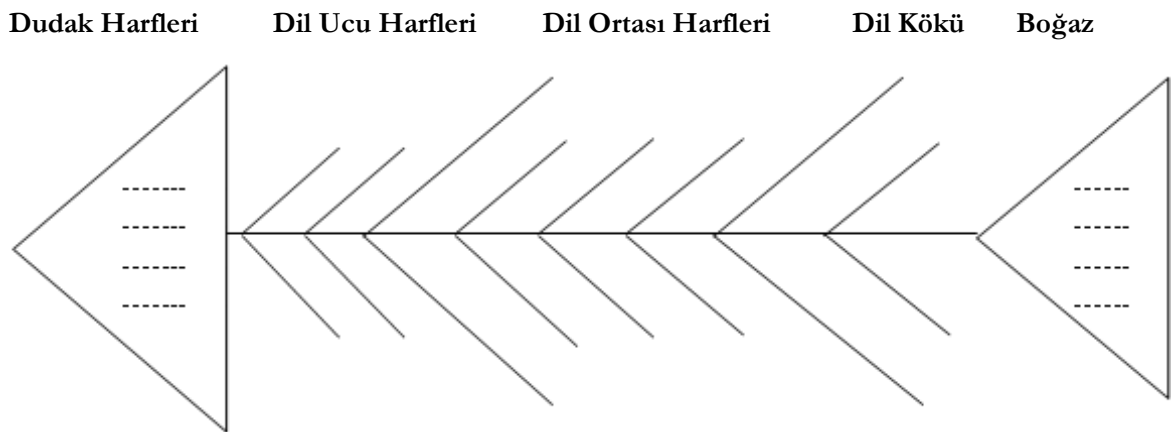
⁵⁷ Halil Tekin, *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme* (Ankara, ts.), 31.

⁵⁸ Bu konuda benzer bir değerlendirme ve teklif için bk. Murat Akkuş, "Kur'ân Okuma ve Tecvid Dersi Sınavlarının Ölçme ve Değerlendirmelerine Yönelik Bir Teklif: Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Örneği", *İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân Eğitim ve Öğretimi (Sorunlar-Çözümler-Yöntemler)*, ed. Ahmet Gökdemir, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019), 85-96.

olmasının imkânlarını oluşturması gerekmektedir. Zira ölçülemeyen şeyi kontrol edebilmek; kontrol edilemeyen şeyi de yönetebilmek mümkün değildir. Ayrıca ölçümü yapılamayan şeyin sağlıklı bir değerlendirmesinin yapılması da mümkün değildir.⁵⁹ Zira değerlendirme dediğimiz şey, bir ölçüt üzerine inşa edileceğinden, ölçütsüz bir değerlendirme resmin tamamını görmemize engel olacak, eğitimcinin âdil ve güvenilir bir rehber olma vasfı da zedelenmiş olacaktır. Binaenaleyh bir Kur’ân eğitimcisinin, kendisine neden böyle bir not verildiğini soran öğrencisine, verdiği puanın gerekçesini yazılı olarak belgeleyebilmesi, onun güvenilir olabilmesinin de ön şartlarından biridir.⁶⁰ Aksi bir durum, eğitimcinin adaletine ve ahlaki rehberlik nosyonuna hanel getirecek; öğrencinin motivasyonunu da olumsuz yönde etkileyecektir. Böyle bir durumun yaşanmaması için eğitimcilerin, Kur’ân eğitiminin her bir aşamasına dair parametreler belirlemesi ve bunları birer liste/tablo haline getirerek öğrencileriyle paylaşması oldukça önemlidir. Çünkü Kur’ân tedrisatı netice itibarıyla uygulamaya (kişisel beceriye) dayanmaktadır. Uygulamaya dayalı ilimlerde ise sık sık geri bildirimler (dönütler) yapılması hem öğreticilerin hem de öğrencilerin eksiklerini ve gelişim düzeylerini sağlıklı ve objektif bir bakış açısıyla görebilmelerini kolaylaştıracaktır.

Harf taliminde ölçme ve değerlendirme yapılırken ilk önce öğrencilerin harflerin mahreçlerinin yerlerini tam olarak idrâk edip edemediklerinin ölçülmesi gerekmektedir. Zira bir harfin mahrecini tam olarak öğrenemeyen bir kişinin, o harfi olması gereken -aslî- özelliklerine uygun bir seslendirmeye telaffuz edebilmesi mümkün değildir. Bu konuda öğrencilerde oluşması beklenen öğrenme durumunun teorik olarak gerçekleşip gerçekleşmediğini, eğitimde “Balık Kılıcı Haritası” adı verilen ve aşağıda örneğini sunduğumuz bir çizelge yoluyla tespit etmek mümkündür. Bu çizelgede öğrencilerden ilgili başlık altındaki boşluklara harfleri mahreçlerine göre boğazdan dudaklara doğru sırayla yazmaları (yerlerine yerleştirmeleri) istenir ve böylece küllî mahreç ile cüz’î mahreç arasındaki ilişkinin pekiştirilmesi, elde edilen bilgilerin de -yapılandırma- eğitimin bir gereği olarak- yapılandırılmasına katkı sağlanmış olur.

Tablo 5: Cüz’î Mahreçlerin Sıralanmasına Dair Balık Kılıcı Haritası

⁵⁹ Tekin, *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*, 39-40.

⁶⁰ Murat Akkuş, “Kur’ân Okuma ve Tecvid Dersi Sınavlarının Ölçme ve Değerlendirmelerine Yönelik Bir Teklif: Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Örneği”, 86, 95.

Yukarıda değindiğimiz gibi, “Tecvitte bilmek yapabilmektir” fehvasınca harf taliminin teoride kalmaması önemlidir. Bu sebeple öğrencilerin pratik becerilerinin; dolayısıyla da harf telaffuzlarının uygulama düzeyinde ne durumda olduğunun; bir meleke haline gelip gelmediğinin mutlaka ölçülmesi ve bu ölçüm sonuçlarının da kaydedilmesi elzemdir. Böyle bir kayıt için bir puanlama tablosu/çizelgesi hazırlanabilir. “Mahreç Takip Çizelgesi” diye adlandırabileceğimiz böyle bir çizelge, öğrencilerin harf telaffuzu açısından başarılı/üstün ve zayıf/eksik yönlerini görmemize sebep olacağından enerjimizin de doğru yöne kanalize edilmesine vesile olacaktır. Zira bu tabloda öğretici, her bir öğrencinin isminin karşısında yer alan boşluklara hangi harfin telaffuzunda bir sorun varsa çarpı (x) işareti koyarak bu sorunların ne ölçüde tekrür ettiğini görme fırsatını elde edecek, öğrencilerini de doğru bir şekilde yönlendirme imkânı elde etmiş olacaktır.

Buna ilaveten öğrencilerin bu çizelgedeki sonuçlardan gelen somut verilere (dönütlere) bakarak hem öğreticiye olan güveni artacak, hem de çalışmalarını daha doğru yöne teksif etmeleri sağlanmış olacaktır. Zira öğrencilerin Kur'an dersi bağlamında en çok şikâyet ettiği alanlardan biri ölçme değerlendirme konusundaki tutarsız uygulamalardır.⁶¹ Bu tür şikâyetleri asgariye indirme adına eğitimcilerimiz, mahreç takibi konusunda aşağıdaki tablodan istifade edebilir veya bu tablodan ilhamla yeni bir çizelge hazırlayabilirler.

Tablo 6: Mahreç Takip Çizelgesi

MAHREÇ TAKİP ÇİZELGESİ	ELİF (أ)	BÂ (ب)	TÂ (ت)	Sê (ث)	CİM (ج)	HÂ (ح)	HÂ (خ)	DÂL (د)	RÂ (ر)	ZE (ز)	SİN (س)	ŞİN (ش)	SÂD (ص)	DÂD (ض)	TÂ (ط)	ZÂ (ظ)	AYN (ع)	ĞAYN (غ)
ADI SOYADI																		

Kur'an tedrisatında harf öğretimi/talimi aşamasının nihayetinde yapılacak olan ölçme ve değerlendirme faaliyetinin en son evresi, sıfat öğretiminin tam anlamıyla gerçekleşip gerçekleşmediğinin ölçülmesidir. Böyle bir ölçümde nihâî aşama, her harfin bünyesinde taşıdığı sıfatların öğrenciler tarafından fark edilip edilmediğinin ölçülmesidir. Böyle bir ölçümün yapılabilmesi için harflerin karşısında boşluklar oluşturularak öğrencilerden her bir boşluğa o harfe ait sıfatların tek tek yazılması istenebilir. Böylece, bir taraftan konunun pekiştirilmesi, diğer taraftan da harflerin sahip oldukları sıfatları bir arada görmenin verdiği avantajdan hareketle hangi harfin kuvvetli sıfatlara, hangi harfin zayıf sıfatlara sahip olduğunun görsel olarak fark edilmesi sağlanmış olur. Bu fark etmenin öğrencinin sahih bir

⁶¹ Muhammed Esat Altıntaş, “İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Öğretimi ile İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri”, *Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Sempozyumu* (Malatya, 24-25 Ekim 2019), ed. İbrahim Aşlamacı vd. (Malatya: İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2019), 113-115.

tilavet icrasına sağlayacağı katkı ise izahtan varestedir. Dolayısıyla Kur'an öğreticilerinin, ölçme değerlendirmeye dair uygulamaların âfâkî olmaktan çıkarak kitabî bir hal alabilmesi için aşağıdaki tablodan istifade etmeleri mümkündür. Söz konusu öğretici sıfat öğretimine dair ölçme-değerlendirme yaparken harflerin sıfatlarının bir kısmının kendisi tarafından yazıldığı/yazılacağı bu tabloyu fotokopi yoluyla çoğaltarak öğrencilere dağıtır ve boş kalan bölümlerin öğrenciler tarafından doldurulmasını ister. Doğru bir şekilde doldurulan her bir kare için belirli bir puan dağılımı takdir eder. Böylece sıfat öğretiminin ne oranda gerçekleştiği tespit edilerek bu konudaki eksiklikler ve eksiği olan öğrenciler belirlenir. Bu belirleme, eğitime somut veriler sunacağı için söz konusu eksikliklerin giderilmesi çok daha kolay hale gelecektir. Aynı zamanda böyle bir çalışma, eğitiminin gayret ve enerjisini doğru bir istikamete kanalize etmesine de yardımcı olacaktır.

Tablo 7: Her Bir Harfin Ait Olduğu Sıfatlar

HARFLER	SAHİP OLDUKLARI SIFATLAR						
Hemze (ء)	Cehr		İstifâl				
Bé (ب)		Şiddet		İnfîtâh			
Té (ت)	Hems						
sé (ث)		Rihvet					
cîm (ج)			İstifâl				
hâ (ح)	Hems				İsmat		
hâ (خ)			İsti'lâ				
dél (د)						Kalkale	
zél (ذ)	Cehr						
râ (ر)				İzlâk			Tekrîr
zéy (ز)		Rihvet				Safır	
sîn (س)	Hems						
şîn (ش)		Rihvet				Tefessî	
sâd (ص)						Safır	
dâd (ض)		Cehr				İstitâle	
tâ (ط)		Şiddet					
zâ (ظ)						İsmat	
ayn (ع)		Beyniye					

Sonuç

Kur'an-ı Kerim Hz. Peygamber'e (s.a.v.) tertîl üzere nazil olmuş (el-Furkân 25/32), kendisinin de tertîl üzere okunmasını talep etmiştir (el-Müzzemmil 73/4). Kitaplarda tertîlin, "Harfleri doğru/güzel bir şekilde telaffuz etmek" (تجويد الحروف) şeklinde tarif edilmesi, Kur'an'ın tertîl üzere okunabilmesinde harf telaffuzlarının ne denli önemli olduğuna delalet etmektedir. Dolayısıyla tertîl üzere okuyuşun gerçekleşebilmesinin ön şartı, harflerin hakkına (lâzımî sıfatlara) ve müstehakkına (ârizî sıfatlara) âzamî derecede önem vererek telaffuz edebilmektir ki, bunu gerçekleştirmenin yolu ise harf taliminden

geçmektedir. Bu talimi yapacak olan eğitimcinin öncelikle iyi bir okuyucu ve okutucu (kârî ve mukrî) olması, alanında yetkin (مُتَّقِن) bir kişi olması (fem-i muhsin), sonra da sahip olduğu bilgileri hem teorik hem de pratik yollarla öğrencilerine aktarabilmesi (müşafehe) önemlidir. Bu aktarım esnasında öğrencilerin ise anlatılanları can kulağıyla dinlemesi (semâ), ardından dinleyip belledikleri teorik bilgileri içselleştirerek hocalarına geri bildirimlerde bulunmaları (arz) elzemdir. Bu noktada eğitimcinin, öğrencinin arzı esnasında gerekli tashih/düzeltilme ve teşviklerde bulunması (dönüt), tüm bu çaba ve gayretleri yazılı bir şekilde belgelendirerek (ölçme), öğrencileri not/puan gibi sembollerle ödüllendirmesi (değerlendirme) önemlidir.

Kur'ân tedrisatıyla meşgul olan eğitimcilerin, hem yukarıdaki her bir işlemi gerçekleştirirken hem de eğitim seanslarının tüm süreçlerinde en hayırlı işi yaptıklarının bilincinde olmaları ve pozitif tavırlarıyla bunu öğrencilerine yansıtmaları oldukça önemlidir. Zira böyle bir pozitif eğitim ortamının öğrencilerde Kur'ân'ı okumaya, anlamaya ve yaşamaya yönelik bir muhabbet oluşturacağı izahtan varestedir. Kalplerde böyle bir muhabbetin oluşmasının ardından, sıra zihinlerin netleşmesine ve son olarak da dillerin tashihine gelecektir ki, tüm bunları sağlayacak olan temel faktörler eğitimcilerin bilme (donanım), sunabilme (pedagoji) ve ölçebilme (değerlendirme) becerileridir. Bu becerilerdeki eksiklik özellikle ülkemizde harf talimi ve telaffuzu konusunda ifrat ve tefrite varan uygulamaların; dolayısıyla da yetersiz veya mübalağalı tilavetlerin çoğalmasına yol açmaktadır. Bu vakıadan hareketle makalemizde Kur'ân eğitiminin temel direklerinden olan harf taliminin hangi usûl ve hiyerarşiyle yapılabileceğine dair kimi teklif ve hatırlatmalarda bulunmuş, söz konusu teklif ve hatırlatmalar sayesinde Kur'ân tedrisatında kronik hale gelen kimi sorunların -bir nebze de olsa- azaltılmasına yönelik metodik bir katkının sağlanması hedeflenmiştir.

Kaynakça

Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat Eğitim Öğretim Metotları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.

----- . *Tecvîd-i mâbir*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019.

Akkuş, Murat. “Kur'ân Okuma ve Tecvid Dersi Sınavlarının Ölçme ve Değerlendirmelerine Yönelik Bir Teklif: Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Örneği”. *İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân Eğitim ve Öğretimi (Sorunlar-Çözümler-Yöntemler)*. Ed. Ahmet Gökdemir. İstanbul: Ravza Yayınları, 2019, 85-96.

Ali El-Kârî, Nureddin Ali b. Sultan. *el-Minebu'l-fikriyye alâ metni'l-Cezeriyye*. Mısır, 1335.

Altıntaş, Muhammed Esat. “İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Öğretimi ile İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri”. *Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Sempozyumu* (Malatya, 24-25 Ekim 2019). Ed. İbrahim Aşlamacı vd. 97-127. Malatya: İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2019.

- Ata, Mehmet Mahfuz. “Kur’an Öğretim Yöntem ve Teknikleri Problem ve Çözüm Yolları”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 30 (2013), 167-189.
- Aydın, Mehmet Zeki. *Din Öğretiminde Yöntemler*. Ankara: Nobel Yayınları, 2014.
- Biceğez, Yunus. *Kur’an Öğretiminde Temel İlkeler Yöntem ve Teknikler*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2017.
- Birgivi, Muhammed b. Ali. *Dürr-i Yetim*. İzmir: 1301.
- Bisse, Mahmûd Ali. *Fethu'l-Mecid şerhu kitâbi'l-'amîd fî 'ilmi't-tecvîd*. Thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî. Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1992.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 2013.
- Dağdeviren, Alican. “Kur’an Kıraatinin Ana Dinamiği: Harfler”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2008), 47-81.
- Dânî, Ebû 'Amr Osman b. Sa'îd b. Osman ed-Dânî. *et-Tabdûd fi'l-itkân ve't-tecvîd*. Thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed. Ürdün: Dâru 'Ammâr, 2000.
- Debreli, Abdülkerim. *Mizânü'l-burûf ve şifâü'l-ebdân*. İstanbul, 1926.
- Demirel, Özcan vd. “Beyin Temelli Öğrenmenin Yabancı Dil Öğretiminde Yeri”. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 15 (2002), 123-136.
- Eskicizâde, Seyyid Ali b. Hüseyin. *Terceme-i dürr-i yetim*. İzmir, 1301.
- Feyizli, Hasan Tahsin. *Kırâat-i 'aşere*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Gülle, Sıtkı. *Açıklamalı Örnekleriyle Tecdîd İlmi*. İstanbul, 2005.
- Güneş, Firdevs. *Sınıf Yönetimi*. Ankara: Ocak Yayınları, 2004.
- Ğavsânî, Yahya Abdürrezzâk. *İlmü't-tecvîd*. Dımaşk: Dâru'l-Ğavsânî, 2016.
- Halil b. Ahmed, el-Ferâhîdî. *Kitâbü'l-'Ayn*. Thk. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Husarî, Mahmûd Halil. *Abkâmü kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1995.
- Hüdâî, Hamza (Hamza-i miskîn). *Tecvîd-i edâiyye*. İzmir, 1301.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman b. Cinî el-Mevsilî el-Bağdâdî. *Sırru snâ'ati'l-i'râb*. Thk. Hasan Hindâvî b.y., ts.
- İbn Sînâ, Ebû Ali el-Hüseyin b. Abdillâh b. Ali b. Sînâ. *Esbâbü hudûsi'l-burûf*. Thk. Muhammed Hasan et-Tayyân-Yahyâ Mîr Alem. Dımaşk: Matbûâtü Mecma'î'l-lügati'l-'arabiyye, 1983.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali Ali b. Yûsuf el-Cezerî. *el-Mukaddime fî mâ yecibü 'alâ kâri'l-Kur'âni en ya'lemez*. Thk. Eymen Rüşdi Süveyd. Cidde: Dâru Nûri el-Mektebât, 2003.
- *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*. Nşr. Ali Muhammed Debbâ. Mısır, ts.
- *et-Tembûd fî 'ilmi't-tecvîd*. Thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1986.
- İmam Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref b. Mûrî. *et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'ân*. Thk. Abdülkâdir Arnavut, Kuveyt, 1988.
- Kara, Ömer. *Tecvîd Kur'ân Okuma Kâideleri*. İstanbul: İfav Yayınları, 2018.

Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. İstanbul: İfav Yayınları, 1984.

Kılıç, Mustafa. "Kur'an Eğitiminde Harflerin Sıfatlarından Renklendirme Yoluyla Yararlanma: Zıt Sıfatlar Örneğinde Bir Yöntem Önerisi". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 5/2 (2019), 233-280.

Koç, Mehmet Akif. "Harf Eğitiminde Arap-Türk Ağzı İkilemi Üzerine". *Tarihden Günümüze Kıraat İlmi: Uluslararası Kıraat Sempozyumu*. 585-596. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.

Kurtubî, Abdülvehhâb b. Muhammed. *el-Mûdih fi't-tecvîd*. Thk. Gānim Kaddûrî el-Hamed. Ürdün: Dâru 'Ammâr, 2009.

Küçük, Cemil. "Kurân Harflerinin Sıfatları". *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2017), 63-76.

Mağnîsî, Ahmed b. Muhammed Mağnîsâvî. *Terceme-i Cezerî*. İzmir, 1301.

Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed el-Kaysî. *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-karâ'e ve tahkîki lafzi't-tilâve*. Thk. Ahmed Hasan Ferhât. Ürdün: Dâru 'Ammâr, 1996.

Mersafî, Abdülfettâh es-Seyyid Acemî. *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi'l-Bârî*. Mısır: Dâru'n-Nasr, 1982.

Müberred, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr. *el-Muktedab*. Thk. Muhammed Abdülhâlik el-Udayme. Kâhire, 1994.

Nasr, Muhammed Mekkî. *Nibâyetü'l-kevlî'l-müfîd fi 'ilmi't-tecvîd*. Kâhire, 1930.

Pakdil, Ramazan. *Talim Tecvîd ve Kıraat*. İstanbul: İfav Yayınları, 2014.

Saban, Ahmet. *Çoklu Zekâ Teorisi ve Eğitim*. Ankara: Nobel Yayınları, 2003.

----- . *Öğrenme Öğretme Süreci Yeni Teori ve Yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Yayınları, 2000.

Saçaklızâde, Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'aşî. *Cübdü'l-mukall*. Thk. Salim Kaddûrî el-Hamed. Ürdün: Dâru 'Ammâr, 2008.

Sağman, Ali Rıza. *Sağman Tecvidi*. İstanbul, 1955.

Saîdî, Ebû'l-Hasan 'Ali b. Ca'fer b. Muhammed el-Muqri' er-Râzî es-Sa'îdî. *et-Tenbîh 'ale'l-labni'l-celiyyi ve'l-labni'haşî*. Thk. Gānim Kaddûrî el-Hamed. Bağdat: Mecelletü'l-Mecma'u'l-İlmî, 1985.

Sarı, Mehmet Ali. *Kur'ân-ı Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*. İstanbul, ts.

----- . *Tashih-i Hurûf Notları*. İstanbul, 2011.

Sarıkaya, Muammer. "Araplarda Fonetik İlminin Doğuşu". *Bilimname: Düşünce Platformu* 2/4 (2004/1), 117-131.

Sîbeveyhî, Ebû Bîşr 'Amr b. Osman b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*. Thk. Abdüsselam Muhammed Harun. Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1982.

Şükri, Ahmed Hâlid vd. *el-Münîr fi' abkâmi't-tecvîd*. Ammân: Cem'iyetü'l-Muhafaza ale'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2003.

Tekin, Halil. *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Ankara, ts.

Tetik, Necati. "Kur'an Tilavetinin veya Kıraat İlminin Öğretilmesi Usûlleri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1990), 238-244.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî. *el-Câmi‘u’s-sabîb (Sünen)*. nşr. İbrahim Atve. b.y.: ts.

Yılmaz, Nazif. *Kur’an-ı Kerim’i Nasıl Öğretelim*. İstanbul: DEM Yayınları. 2016.